

MUSTAFA SADIK er'RAFİ'İNİN
ARAP EDEBİYAT TARİHİ ADLI
ESERİNİN TETKİKİ

Erol AYYILDIZ*

ÖZET

Mustafa Sadık er-Râfi'i tarafından kaleme alınan üç cildlik "Arap Edebiyat Tarihi" alanının ilk eserlerindedir. Burada aynı konuda yazılmış olan diğer kitaplardan farklı bir yöntem takib edilmiştir. Eser, Cahiliyye döneminden itibaren muayyen edebî devirleri kronolojik sıraya göre incelemekten ziyade, Arap dilinin sarf nahiv, belagat v.b. bölümlerine ait konular hakkında çeşitli bilgiler vermektedir.

Kur'an'ın İ'cazı ve Rasulullah'ın belâgatine tahsis edilen ikinci cildi, birincinin devamı olmakla beraber, aynı zamanda müstakil bir çalışma mahiyetindedir ve bu özelliği dolayısı ile ayrı olarak da basılmıştır.

RÉSUMÉ

"Histoire de la Litterature Arabe" redigée par Moustapha Sadık er-Râfi'i est l'un des premiers ouvrages de son domaine. Dans ce livre, l'auteur a suivi une méthode assez différente parce qu'il a donné des connaissances se rapportant la morphologie, la syntax, la rethorique exc. de la langue arabe plutôt que d'étudier chronologiquement les périodes littéraires depuis de l'époque d'Ignorance.

* Doç. Dr.; Uludağ Üniv. İlahiyat Fak. Arap Dili ve Edebiyatı Öğretim Üyesi

Le deuxième tome de cet ouvrage, destiné à l'Étude du Coran et la rethorique du Prophète, est une suite du premier, mais pourtant il semble, pour ainsi dire, comme un travail séparé. C'est la raison pour laquelle il a été indépendamment imprimé.

Eserin Yazılışı: 1907 yılında Kahire Üniversitesi açılıp öğretime başladığı zaman Rafî'î orada, Arab edebiyatı ve tarihi konularında verilecek derslerden çok şeyler bekliyor, yapılacak ilmî neşriyat vasıtasıyla yeni bilgiler kazanacağını ümit ediyordu. Fakat kuruluşu ve öğretime başlayışı üzerinden iki sene kadar bir zaman geçtiği halde üniversite, Rafî'î'nin beklediği orijinal bir eser neşredebilmiş değildi.

Bu durumu gören Rafî'î, bir müddet sonra, Üniversiteyi hedef alan bir tenkit neşretti¹. Bir taraftan hocaları, diğer taraftan Arab dili ve edebiyatı derslerinde takip edilen metodu sert bir şekilde eleştirdiği bu yazı, kısa zamanda tesirini gösterdi ve Üniversite kurulu toplanarak, devrin ediblerini Arap edebiyatı konusunda bir eser hazırlamağa davet etti. Bu davet bir nevi müsabaka ilânı manâsına gelmekteydi ve kazanan eserin müellifine yüz Mısır cüneyhi verilecekti. Eserin hazırlanması için tanınan süre ise yedi aydı².

Ortaya konulan ödülün, o zamana göre küçümsenmeyecek bir meblağ olmasına rağmen, Rafî'î'nin bu dâvetten pek memnûn olmadığını, telif edeceği esere mukabil, Edebiyat Fakültesine hoca olmak istediğini öğreniyoruz. Nitekim bu isteğin sâiki ile ikinci defa neşrettiği tenkid yazısında şunları söylemektedir: "Üniversite yöneticileri hazırlanacak eserin tedarisini müellifine değil, başkasına vermek istiyorlar. Öyleyse eseri, niçin okutacak kişiye yazdırmıyorlar? Bir kimse-nin araştırma yapmağa ve okutacağı dersin maddelerini çeşitli kaynaklardan toplamağa iktidarı olmadan, sadece belli bir kitaptaki bilgileri talebeye vermesini, hocalığın şartı olarak yeterli mi görüyorlar?"³.

Rafî'î, sözkonusu yazısının devamında, böyle bir eserin yazılması için dâvetiye çıkarınların, büyük sıkıntı içinde olduklarını ve yarışma bahanesi ile onu elde etmeğe çalıştıklarını belirtiyor ve bu şartlarda yapılan bir dâveti reddettiğini açıklıyordu.

Onun bu ikinci yazısı üzerine Üniversite, müsabaka şartlarını değiştirerek yeni bir ilân neşretmişti. Buna göre kazanacak eserin müellifine verilecek ödül iki katına çıkarılıyor ve eserin hazırlanması için tanınan süre de, iki yıl olarak belirleniyordu⁴.

1 el-Aryan, a.g.e., s. 65.

2 A.y.

3 el-Aryan, a.g.e., s. 65.

4 a.g.e., s. 66.

Bunun üzerine Rafi'î, 1909 yılının ikinci yarısından itibaren adı geçen eserin telifine başlamıştır.

Eserleri arasında edebî yönü ile olduğu kadar, ilmi cephesi ile de temayüz eden "Tarihu Âdabi'l-Arab", işte bu sâikle ve bu şartlar altında yazılmıştır.

Telifi ile ilgili bu açıklamadan sonra, asrımızın başlarında Arap Edebiyatı Tarihi ismi ile yazılan ilk eser olması dolayısı ile ayrı bir ehemmiyete sahip olan bu eserin tanıtılmasına geçiyoruz.

Birinci Cild: En son baskısı 1974 tarihinde Lübnan'da yapılmış olan "Tarihu Âdabi'l-Arab"ın birinci cildi, Rafi'î'nin talebesi olan Muhammed Sa'îd el-Aryan'ın bir önsözü ile başlamaktadır. Aryan burada, kitabın biraz önce temas ettiğimiz yazılış sebebinden ve ilk baskısından bahsetmektedir.

Aryan'ın takdiminden sonra yer alan müellifin önsözünde ise, eserin telifinde takip edilen metod açıklanmaktadır. Gerçekten Rafi'î, bu eserinde, kendisinin de beyan ettiği üzere, daha sonraki yıllarda yazılan Arap edebiyatı tarihlerinininkilerden farklı bir yöntem uygulamıştır. Hattâ onun eseri, kendisi gibi Mısır Üniversitesinin açtığı müsabaka dolayısı ile çalışmağa başlayan ve hazırladığı eserini "Tarihu Adabi'l-Lügati'l-Arabiyye" ismi ile neşreden muâsırı Corci Zeydan'ın metodundan daha farklı bir şekilde yazılmıştır.

Gerek Corci Zeydan'ın adı geçen eserinde, gerek daha sonraki yıllarda yazılmış olup bu gün elimizde bulunan diğer edebiyat tarihi kitaplarında, Arap edebiyatı, başlangıcından günümüze kadar beş devir halinde incelenmektedir:

1- Cahilliyeye devri

2- Sadr-ı İslâm ve Emevîler devri

3- Abbasîler devri

4- Türkler devri

5- 1797'de Fransa'nın Mısır'ı istilâ etmesi ile başlayan ve günümüze kadar süren yeni devir.

Rafi'î'nin bu taksim ve tertibe yabancı olduğu sanılmamalıdır. Çünkü o, bu taksimin "Littérature" adını verdikleri kendi edebiyatlarına kıyasen Avrupalı müsteşrikler tarafından yapıldığını kaydettikten sonra, takip ettiği yolu şöyle açıklıyor: "Biz eserimizin telifinde, inceleme ve araştırma açısından hiç bir güçlükten kaçınmadık ve işin kolay yönünü tercih etmedik. Bilâkis uzun süren yorgunlukları göze aldık ve büyük sıkıntılara katlandık. Hazırladığımız eser için, bir harfinden dahi istifade edebileceğimiz bütün kitapları gözden geçirdik"⁵.

5 er-Rafi'î, Tarihu Adabi'l-Arab, Beyrut 1974, c. 1, s. 27.

Bu uzun yorgunluklara ve bir harfinden dahi istifade edilebilecek eserlerin gözden geçirilmesine, müellifin, kendini, belli ve sınırlı konulara göre yazma zorunluğu içinde hissetmeyişi de eklenince, okuyucuyu şaşırtan bir bilgi yığını ortaya çıkmaktadır. Nitekim Aryan'da bu husûsa şu sözleri ile işaret etmektedir: "Rafi'î'nin Arap Edebiyatı Tarihi'nin birinci cildini on sene kadar önce okuduğumda, kendi kendime şu soruyu sormuştum: Müellif, Araplar ve Arapça hakkında bu kadar bilgiyi nerede ve ne zaman toplayıp da bu kitapta bir araya getirebilmiştir?"⁶.

Gerçekten Rafi'î, biraz sonra da temas edeceğimiz üzere, bu eserinin telifinde çok serbest hareket etmiş ve edebiyat tarihi dışında, Arap dilinin, sarf, nahiv ve belâgatine dâhil konulardan uygun gördüklerine geniş yer vermiştir.

Arap Edebiyatı Tarihi'nin birinci cildi, iki bölümlük bir giriş ile, iki babtan meydana gelmektedir.

Girişin (temhid) birinci bölümünde "EDEB" kelimesi, bazı müstakları ile birlikte tarihi seyri içinde incelenmektedir⁷. Burada, hemen hemen eserin tamamına hakim olan ve okuyucunun dikkatini çeken husus şudur: Rafi'î, eserin bölümlerini ve bablarını, bir kısmı uzun, bir kısmı nisbeten kısa makaleler halinde incelemiş gibidir. Meselâ birinci bölümün ilk başlığı olan "el-EDEB" kelimesi, takriben yedi sayfalık bir makale görünümündedir. Bundan sonraki "el-Müeddibûn" başlığını taşıyan iki buçuk sayfalık kısım da, keza aynı intibatı vermektedir.

Girişin ikinci bölümü ise, birinciye göre daha kısadır ve burada, Araplar, Arap ülkeleri, Arapların aslı ve tabakaları incelenmektedir.

İki bölümden oluşan girişten sonra, birinci cild, iki bab halinde tertip edilmiştir. Birinci babın ana başlığı "Diller ve Arap Dili"⁸ adını taşımaktadır. Bundan sonra, yukarda da belirtildiği üzere, konular daha küçük başlıklar altında ve her biri müstakil birer makale plânında ele alınmaktadır.

Rafi'î bu bölümde dillerin menşeyini, doğuşunu, Arî, Sâmi ve Tûrani dilleri ayrıntılı bir biçimde ve Avrupa'da yapılan çalışmaları da dikkate alarak incelemektedir. Aşağıya aldığımız şu cümlelerinde zikrettiği bazı kelimeler onun batı dillerini bilmemesine rağmen, onlarda yapılan çalışmalardan haberdar olduğunu göstermektedir. Şöyle diyor: "Avrupa'lı ilim adamları, dinleri ve âdetleri incelemişler ve bunların birbirlerine olan tedâhüllerini tayin etmek için bir mukayese yapmak istediklerinde, dillere müracaat etmek ve onları incelemek zarûreti ile karşılaşmışlardır. Böylece iki ilim doğmuştur. Bunlardan birincisi dilbilim (La

6 el-Aryan, Tarihu Adabi'l-Arab, c. 3, s. 7, 8.

7 er-Rafi'î, a.g.e., s. 31.

8 a.g.e., s. 55.

philologie), ikincisi ise, mukayeseli mitolojidir⁹. (La mythologie comparée).

Rafî'î "el-Lügatü'l-Âmme" başlığı altında Esperantolara yer vermekte, bu arada Muhiddin İbnu Arabî'nin, Sûfiyenin kullanması için, kelimelerini Arapça, Farsça ve İbraniceden alıp meydana getirdiği ve "Beleybelân" = Muhiddin Dili adını verdiği bir dilden bahsetmektedir¹⁰.

Timurlenk'in, Ordu dilinin meydana gelmesi için yaptığı çalışmalara; 19. asırda Zamenhof'un Esperanto'yu bulmasına yer verdiği bu bölümden sonra, Sâ-mî dillere ve onların menşesine geçmektedir.

Bu kısımda Rafî'î'nin, Arap dilinin aslını ve onun İbranice, Süryanice v.b. gibi diğer kardeş dillerle olan yakınlık ve benzerliğini incelediğini görüyoruz. Burada, bu dillerde kullanılan bazı fiil kalıplarına ve özellikle zamirlere ait örnekler verilmekte ve bunların Arap dilindeki karşılıkları da zikredilerek mukayeseler yapılmaktadır. Ayrıca 108. sayfada da Arapçadaki sülâsî mücerred ve mezîd fiillerle, bunların Süryanice ve İbranicedeki mukabilleri kaydedilmektedir.

Rafî'î'nin bu bölümde verdiği malûmat, kanaatimizce edebiyat tarihinden ziyade, dillerin tarihi ve mukayeseli bir etüdü olarak tanımlanan linguistik ilmi çerçevesine konulabilir. Gerçekten Rafî'î bu bölümde, bir edebiyat tarihçisinden çok, bir linguist, fonetisyen ve gramerci olarak görünmektedir. Çünkü Arap dilini incelediği gibi, onun seslerini de incelemekte; ibdâl, sonu "yâ"lı sülâsî fiillerin ism-i mefûlû, mütেকellim "yâ"sına muzaf olan "elif-i maksûr"e v.b. gibi gramer konularına da temas etmektedir¹¹.

Birinci cildin ikinci ve son babı ise, tamamen rivâyet ve râvîlere tahsis edilmiştir. Rafî'î burada, rivâyetin tarihî menşei hakkında bilgi verdikten sonra, Cahiliyye devri râvîlerinin meşhûr olanlarından bir kısmının isimlerini saymakta ve İslâmiyetten sonraki rivâyet ilmine geçmektedir. Rafî'î bu bölüme şöyle başlıyor: "İslâm dini gelip de, hükümler kitap ve sünnete irca edilmeğe başlanınca, ashab, dinde daha derin anlayış sahibi olmak için Resûlullah'a müracaat etmeğe ve bilmediklerini ondan öğrenmeğe başladılar. Bunu, doğruyu bulmak ve hatâdan sakınmak için yapıyorlardı. Resûlullah'ın meclisleri, ilim halkaları tarzında idi. İslâm tarihinde, ilk öğretmen odur ve kendisinin yazdırıp, Ebûbekir'de bulunan ilmî müellefata benzeyen risâleler ilk defa ondan sadır olmuştur. Onun vefatından sonra ise rivâyet ilmi başlamıştır¹².

Ancak burada işaret etmeliyiz ki, Rafî'î, "Hadisin Tedvini", "Hadiste İs-

9 a.g.e., s. 68.

10 a.g.e., s. 71.

11 Rafî'î yukarıda adı geçen konularda, Tay, Temîm v.b. gibi muhtelif Arap kabilelerinin farklı uygulamalarını zikretmekte ve örneklerle bunları açıklamaktadır.

12 a.g.e., s. 274.

nad" başlıkları altında rivâyetin sadece ilmî cephesinden bahsetmekle yetinmez. O, "Rivâyetin Edebiyatla İlgisi" başlığını taşıyan kısımda, şiir, haber, nesceb, cyyam, makamat v.b. gibi türlere dair edebî rivâyete de girmekte ve bu bölüm adı geçen konulara ait çok teferruatlı malûmatla sona ermektedir.

Rafi'î'nin tetkikimize konu olan bu eserinin, sadece fihrist kısmının 16 sayfa kadar tuttuğunu ve bu sayfaların tıpkı metin içindeki harf karakterleri ve satır espasları ile yazıldığını ifade edecek olursak, eserde ne kadar mütenevvi ve değişik konular işlenmiş olduğu hakkında bir fikir sahibi olunabilir.

Ancak müellifin de belirttiği gibi, bu eser Arap edebiyatının muayyen devirleri dikkate alınarak yazılmış ve edebiyat tarihi değildir. O, içinde lengüistik ilminin, dialektoloji, etimoloji ve morfoloji gibi muhtelif bölümlerine, bazan geniş ve derin, bazan kısa ve sathî olarak yer veren bir araştırma veya alfabetik olmayan bir edebiyat ansiklopedisi görünümündedir. Konular birbirlerinden farklı olduğu gibi, cildler arasında da bir irtibat yoktur. Nitekim bundan sonra inceliyeceğimiz, eserin ikinci cildini teşkil eden "İ'cazu'l-Kur'an", âdeta müstakil bir kitap hüviyetindedir.

İkinci cild: Rafi'î'nin eserleri içerisinde en beğenileni hiç şüphe yok ki, Arab Edebiyatı Tarihi'nin ikinci cildini teşkil eden "İ'cazu'l-Kur'an ve'l-Belâgatü'n-Nebeviyye" dir. Bu eser okuyucuları nezdinde gördüğü rağbetten dolayı ayrı olarak da bir çok defalar basılmıştır.

Rafi'î'nin bu eseri, Mısır'da Arapça üzerindeki tartışmaların en yoğun olduğu bir dönemde telif edilmiştir. Bu itibarla o, ilmî ve ebedî değerinin yanısıra, o zamanki fasîh dil muârizlarının görüşlerine karşı da kuvvetli bir cevap teşkil eder.

Rafi'î bu eserinde, önce belîğ bir üslûbla Kur'an-ı Kerimi tasvir etmektedir. Ancak, burada, şu husûsa işaret etmek faydalı olacaktır: Kur'an-ı Kerimin anlatılması için yazılan bu satırlarda kullanılan dil ve üslûb, Rafi'î'nin, daha önce işaret ettiğimiz ve çeşitli tenkidlere marûz kalmış olduğunu belirttiğimiz üslûbun benzeridir. Onun, kendi iç duygularını dile getirmek için yazdığı edebî yazılarında, özellikle "Evraku'l-Verd" "es-Schâbü'l-Ahmer", "Resâilü'l-Ahzân" gibi, çok mübhem olmakla itham edilen edebî eserlerindeki inşaî üslûbun hemen hemen aynıdır. Bu üslûbda, öyle hissedilir ki, şayet manâ, kendi orijinal lâfızları içerisinde çıkarılıp başka bir dile nakledilecek olursa, âdeta eriyip, gidecek veya aslî hüviyetini kaybedecektir. Bu hususun daha iyi anlaşılması ve üslûb hakkında bir fikir vermesi için, o bölümün ilk birkaç paragrafını tercümesi ile birlikte zikretmek istiyoruz:

القرآن

آيات منزلة من حول العرش ، فالأرض بها سماء هي منها كواكب ، بل الجند الإلهي قد نشر له من الفضيلة علم وانضوت إليه من الأرواح . واكب ، أغلقت ذنوب القلوب فاقتحم أفعالها ، وامتنعت عليه « أعراف » الضائير فابتزّت « أنفالها » . . . وكم صدوا عن سبيله صدًا ، ومن ذا يدافع السيل إذا هدر ؟ واعترضوه بالألسنة رداً ، ولعمري من يرد على الله القدر ؟ وتخططروا له بسفاهم كما تخاطرت الفحول بأذنان ، وفتحوا عليه من الحوادث كل شدة فيه من كل داهية ناب . فما كان إلا نور الشمس : لا يزال الجامل يطع في سراجه ثم لا يضع منه قطرة في سقائه ، ويلقى الصبي غطاءه ليخفيه بجبابه ثم لا يزال التور ينبسط على غطائه . وهو القرآن . كم ظنوا - بما انطوى تحت ألسنتهم وانتشر - كل ظن في الحقيقة آثم... 13

KUR'AN

Arş yönünden indirilmiş âyetler. Yer onlar sayesinde gök olmuş, onlar da yıldızları. Belki bunlar ilahî bir ordudur ki, kendisine faziletten bayrak çekilmiş ve ona ruhlardan alaylar katılmış. Bu ordunun önünde kalbler kapatılmış da, o bunların kilitlerini kırmış. Gönüller ona teslim olmak istememiş de, onları cehren ele geçirmiş. Onun yolundan, (insanları) ne de çok menetmeye çalışmışlar. Yukarıdan aşağıya doğru son hızı ile boşanan sele kim karşı durabilirmiş? Onu reddetmek için dilleri ile karşısına çıkmışlar. Hayatım hakkı için, Allah'a kaderini kim iâde edebilirmiş? Ayak takımları ile onu tehdit etmişler, erkek develerin kuyrukları ile birbirlerine meydan okudukları gibi. İçinde her musibetten bir azı dışı bulunan hâdiselerin bütün avurtlarını onun üzerine açmışlar. O, bir güneş nuru idi: Cahil kimse, serabına heves etmekten kendini alamaz. Fakat, bir damlasını bile kabına koyamaz, çocuk perdesini gerer, onu örtüsü ile gizlemek ister. Sonra da görür ki, nûr durmadan perdesini kaplamakta. O, Kur'andır. Dillerinin altında biriken ve sızan haberlere göre, kendilerince nice kuvvetli zanlarda bulunmuşlar ki, hakikatte bunlar, günahkâr zanlardır..."

Rafî'î bu girişten sonra küçük bir bölüm açmakta ve burada, esas itibari ile eserinde Kur'an-ı Kerimin dili, belâgatı ve i'caz vecihleri ile ilgili hususlardan

bahsedeceğini., ama bunun için, önce Kur'an'ın tarihinin, cem' ve tedvininin, kıraât usûllerinin ele alınması gerektiğini belirtmektedir.

Cem' ve Tedvini: "Bu Kur'an yirmi üç kûsûr senede müneccemen indirilmiştir"¹⁴ diye başlayan bu ilk bölümde Kur'an-ı Kerimin cem'i ve tedvini, müteferrik olarak nüzûlünün hikmeti, nüzûlün kısa sûrelerle başlaması, müddeti, Kur'an kâtibleri; cem'i hususunda, bilhassa, Yemâme savaşı ve Bî'ri Ma'üne faciâlarından sonra Hz. Ömer'in Hz. Ebû Bekir'e müracaatı, birlikte istişâreleri anlatılmakta ve kıraât ihtilâflarından, Kur'an'ın cem' ve tertib keyfiyetinden, muhtelif şehirlere gönderilen mushaflardan bahsedilmektedir¹⁵.

Bu kısımda yer verilen konular, kısaca bunlardan ibarettir.

Bundan sonra eserde, kıraât ve edâ usûlleri, kıraâtler arasındaki ihtilâflar, kıraât-ı seb'a, kıraât alimleri, doğru kıraâtın şartları incelenmekte; müteâkib sayfalarda ise "Kureyş dili"¹⁶, "Kur'an'ın Müfredatı"¹⁷ "Kur'an'ın lisâna tesiri"¹⁸ "Kur'an âdabı"¹⁹, "Kur'an ve ilimler"²⁰ "Serâiru'l-Kur'an"²¹ gibi başlıklar altında daha ziyade tefsir usûlü ile ilgili ayrıntılı bilgi verilmektedir.

Hiç şüphe yok ki, bu geniş bölümlerde verilen malûmatı, böyle bir incelemenin sınırlı hacmü içerisinde, özet halinde dahi olsa, belirtmek güç, hattâ imkânsızdır. Zira yukarıda zikredilen her bahsin kendisine mahsûs ve yek diğerinden ayrılan bir hüviyeti vardır. Öyleki, her konu, gayet tabii olarak, kendi iç bünyesi dahilinde mütecanis, ama manevî yönünden diğerlerinden farklıdır. Hattâ, bazen, Kur'an'la ilgili eser tanıtılması dahi yapılmaktadır.

Buna örnek olarak, 130. sahifedeki "Serâiru'l-Kur'an" başlığını zikredebiliriz. Burada ilk bakışta, başlığın tesiri ile Kur'an'ın inceliklerinden ve sırlarından bahsedileceği zannedilmektedir. Halbuki daha ilk satırlardan itibaren anlaşıl-maktadır ki, muhteva, Rafi'î'nin bu mevzuda kendi düşündükleri ve duydukları ile değil, Gazi Ahmet Muhtar Paşanın, o yıllarda İstanbul'da basılmış olan "Serâiru'l-Kur'an" adlı eseri ile ilgilidir. Rafi'î, birinci paragrafta bu Türkçe eseri tanıttıktan sonra, geriye kalan kısmı, tamamı ile, Muhibbüddin el-Hatîb'in, aynı eserin tercemesine ait iktibaslara ayırmakta ve son paragrafta da şunları yazmaktadır: "Serâiru'l-Kur'an kitabı, üç bölümdür: Birinci bölüm, âlemin yaratılışının keyfiyeti ve hayat; ikinci bölüm, kıyamet günü ve arzın ömrünün sonu;

14 er-Rafi'î, a.g.e., s. 33.

15 er-Rafi'î, a.g.e., s. 36.

16 a.g.e., s. 62.

17 a.g.e., s. 71.

18 a.g.e., s. 74.

19 a.g.e., s. 93.

20 a.g.e., s. 114.

21 a.g.e., s. 130.

üçüncü bölüm de, tekrar yaratılmaya müteallik mevzularla Kur'an'ı Kerim âyetleri hakkındadır"²².

Bu örnekten anlaşılacağı gibi, her bahsin kendi başına bir istiklâli vardır. Şayet bunlar teker teker ele alınıp incelenecek olursa, yapılan çalışma eserin bir "muhtevası" meydana getirme mahiyetinde olacaktır. Eserin başlangıcından 140. sahifesine kadar olan kısmını, yani yarısından daha fazla bir bölümünü kapsayan bu malûmat hakkında şunlar söylenebilir:

Eserin bu ilk bölümü, tefsir usûlü konularına tahsis edimiştir. Burada zikredilen malûmatı, hemen hemen diğer bütün tefsir usûlü kitaplarında bulmak mümkündür. Bu açıklamamızla, Rafi'î'nin eserin söz konusu bölümünün ilgili diğer kaynakların kaba bir tekrarı olduğunu söylemek istemiyoruz. Bu husûs, zarurî olarak mevzuun tabiatında mevcuttur. Aynı konuda, hangi eser gözden geçirilecek olursa olsun, benzer bilgilere rastlanacak; hattâ yeni bir telif yapılacak olsa, ufak tefek ayrıntılar dışında aynı maddeler yazılacaktır. Meselâ Kur'an'ın cem' ve tedvini, tarihî bir hadisedir. Bunu değiştirmek ve konu ile ilgili kesinlik kazanmış rivâyet ve haberleri tahrif etmek mümkün müdür? Olsa olsa, üslûb, kelimeler ve tertib tekniği değişebilir Ama cevher aynı kalır. Rafi'î'de bunu yapmıştır. Muhtelif kitaplardan topladığı anlaşılmalûmatı kendi üslûbuna göre, kendi seçtiği kelimelerle anlatmıştır. Bu hükmü, bir dereceye kadar, eserin, i'cazu'l-Kur'an'dan bahseden bölümü için de geçerli saymak mümkündür. Fakat o kısma geçmeden önce iki noktaya işaret etmek yerinde olacaktır.

1) Eserinin bu bölümünde, Rafi'î'nin kullandığı üslûb, gerek baş tarafta Kur'an'ı Kerim'i anlatırken, gerek daha sonra ki bölümlerde, Kur'an'ın i'cazından bahsederken kullandığı üslûbdan, hele hele baştan sona hayâle dayanan, diğer edebî eserlerindeki anlatım tarzından oldukça farklıdır: Burada ifâde, daha rahat; mecaz, istiâre, teşbîh, temsîl gibi süs unsurları daha azdır. Ve bunların neticesi olarak da manâ açıktır. Denilebilir ki, buradaki üslûb, edebî değil, ilmîdir.

2) İlmî bir eser mahiyeti taşıdığı ve zikredilen malûmatın çeşitli kaynaklardan devşirildiği muhakkak olduğu halde, bu kaynaklar zikredilmemiştir. Eserin bu yönünü, o tarihte henüz bugünkü manâda ve tarzda bir ilmî çalışma usûlünün doğmamış bulunmasına veya Rafi'î'nin bu tarzı tanımamış olmasına atfetmek mümkündür.

22 a.g.e., s. 133.